

Тетяна Опалюк
Tetiana Oraliuk

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ РЕФЛЕКСІЇ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В СИСТЕМІ ЙОГО ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

METHODICAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF THE SOCIAL REFLEXION OF A FUTURE TEACHER IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL FORMATION

У статті порушуються проблеми методичного забезпечення ефективності формування соціально-рефлексійної компетентності майбутнього вчителя, створення комплексу умов, сприятливих для реалізації саморозвивальних функцій у процесі його професійної підготовки.

Ключові слова: соціальна рефлексія, соціально-рефлексійна компетентність, компетентнісна освіта, самоаналіз, методичне забезпечення.

Проблеми пошуку механізмів, форм та методів ефективної соціалізації особистості молодшої людини, її самоактуалізації у власному життєвому просторі важко переоцінити, надто коли йдеться про період динамічних соціальних змін, тобто на етапі переорієнтації пріоритетів, кардинального оновлення стратегії соціального розвитку держави. Закономірно, що реформування соціальної сфери держави повинно торкнутися всіх пов'язаних з нею напрямів діяльності, серед яких особливого значення набуває освітня, яка потребує не лише оновлення її змісту, а і формування позиції студента як суб'єкта особистісного, соціального розвитку. У цьому контексті аналітико-рефлексійні процеси виконують функції самопізнання, самоосмислення, самовизначення, які складають основу активної, усвідомленої позиції студента, як майбутнього педагога, не лише у плані власної соціальної адаптації та самореалізації, а і здатності виконувати функції фасилітатора означених процесів щодо майбутніх школярів.

Як зазначається у концепції “Нова українська школа” “Метою повної загальної середньої освіти є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності” [7].

Тому особливо актуальними є проблеми методичного забезпечення розвитку соціальної рефлексії майбутнього вчителя, у тому числі зумовлені сучасними тенденціями модернізації професійної освіти, замовленням на фахівця нового типу: компетентного, динамічного, здатного до самоосвіти впродовж життя, до діяльності в умовах, які постійно змінюються, а також здатного до активного соціального саморозвитку.

Проблеми соціальної адаптації, соціальної самореалізації, а також їх трактування як значущого механізму соціальної самореалізації були предметом досліджень таких науковців, як Я. Бугерко, О. Чекушкіна, Л. Кравець, О. Малихін, О. Герасимова, М. Марусинець, Т. Ушева та ін.

У наукових працях указаних авторів йдеться про філософсько-психологічні аспекти таких феноменів як рефлексія, соціальна рефлексія, сутність пов'язаних із ними процесів, зокрема соціальної рефлексії у контексті філософського дискурсу, психології розгортання рефлексійних процесів, формування рефлексійної компетентності студентів в освітньому процесі, виховання потреби у самоаналізі у процесі професійного становлення. Також досліджуються процесуально-технологічні, методичні аспекти, що в тій чи іншій мірі стосуються

методичного забезпечення розвитку соціальної, соціально-рефлексійної компетентності в системі професійної освіти майбутнього вчителя. У рамках зазначених проблем з'ясовуються методичні підходи до активізації потреби у розвитку зазначених компетентностей, розробки системи ефективних формувальних впливів у процесі навчальної діяльності студентів, а також визначення педагогічних умов, що позитивно впливають на якість цих процесів.

Водночас, як свідчать результати аналізу досліджень за вказаною проблематикою, а також реальної практики професійної підготовки вчителів, процесуально-технологічні, методичні аспекти розвитку соціальної рефлексії майбутніх учителів на компетентнісній основі все ще залишаються недостатньо дослідженими.

Мета статті полягає у з'ясуванні пріоритетних напрямів та особливостей методичного забезпечення розвитку соціальної рефлексії майбутніх учителів у процесі їх професійної підготовки.

У контексті компетентнісної освіти змінюються пріоритети цільової, змістової, технологічної та управлінської складових професійної підготовки вчителя. Так, академік В. Бондар у монографії "Управління підготовкою успішного вчителя: теорія і практика" зазначає, що без розроблення й упровадження педагогічних технологій, побудованих на сучасних ідеях педагогіки та методики співробітництва, без оволодіння педагогічною технікою вчитель приречений "сковзатися" по зовнішніх ознаках педагогічних технологій. Упродовж навчання студенти мають оволодіти техніками: організації власної діяльності; рефлексійного керування собою та діяльністю учнів; використання особистісного потенціалу для розв'язування педагогічних завдань навчання й виховання; організації педагогічної взаємодії; технікою вияву свого "Я" у професії як самореалізації особистості вчителя, яка забезпечує інерцію самореалізації особистості самого учня [1, с. 128]. Як зазначається у монографії, домінуючими стають процеси саморозвитку, самопрограмування, самоаналізу, самоуправління, які є засадничими у формуванні позиції студента як суб'єкта особистісно орієнтованої системи професійної підготовки, що реалізується впродовж життя.

Виходячи з сутності професійного, особистісного, соціального саморозвитку, умов його реалізації, навчання повинно бути сприятливим для цих процесів. Тобто, у процесі професійного становлення студент повинен налаштовувати себе на інноваційну модель освітньої діяльності, поетапно переходячи з традиційної інформаційно-репродуктивної на особистісно орієнтовану, компетентнісну. Відповідно до цієї моделі освіти студент є суб'єктом професійного становлення, який зацікавлений у забезпеченні власної конкурентоспроможності на ринку праці. Особистісна орієнтованість також визначається здатністю програмувати та відслідковувати ефективність процесу професійної підготовки у комплексі всіх складових на рефлексійній основі, з-поміж яких соціальна компетентність, у її контексті – соціальна рефлексія є особливо значущими.

Також, зважаючи на посилення професійних функцій учителя, пов'язаних з особистісним, соціальним розвитком школяра, реалізацією його життєтворчого потенціалу, соціальною адаптацією, постійним розвитком його соціально-рефлексійної компетентності, закономірно, що і професійна підготовка майбутнього вчителя має бути адекватна отриманому від школи "замовленню" на фахівця відповідного типу.

Виходячи з того, що в системі професійно-педагогічної освіти все ще домінує інформаційно-репродуктивна модель навчально-виховної діяльності, особливості якої полягають в тому, що вона не є сприятливою для само розвивальних процесів усіх типів та рівнів, важливими є випереджувальні дії всіх учасників освітнього процесу, у тому числі і студентів. Розвиваючи у собі позицію суб'єкта формування власної професійної компетентності, студент може цілеспрямовано та ефективно працювати над удосконаленням компетентностей, які він визначає як пріоритетні, орієнтуючись на модель успішного випускника (що конкретизується у моделі "Я-випускник"), а відтак і успішного вчителя в перспективі.

Зважаючи на те, що знаннева система освіти мало опікується проблемами соціальної адаптації, соціальної самореалізації особистості школяра, як і проблемами його соціального саморозвитку, в системі професійної освіти вчителя практично не закладені позиції, які стосуються його підготовки до реалізації означених функцій. Окрім того, важливим є розуміння того факту, що головною умовою успішного розвитку соціальної компетентності школяра є необхідний рівень сформованості власної соціальної компетентності, оскільки не можна надавати методичну допомогу у розвитку будь-якої особистісної якості іншому, якщо сам нею не володієш (можна хіба що пропонувати про неї відповідну інформацію).

У такій ситуації студент може зайняти три позиції:

1) ігнорування інноваційних процесів, оскільки вони не є суттю системи, більшою мірою декларуються як бажані, а тому здатність до соціальної рефлексії не є обов'язковою: вона не контролюється і не оцінюється на різних етапах професійного навчання (хіба що під час практики в школі її несформованість неодмінно позначиться на ефективності педагогічного процесу);

2) очікування змін, відповідно до яких система модернізації професійної підготовки стане максимально адекватна системі модернізації професійної діяльності вчителя школи і студенту буде запропонована модель, відповідно до якої все буде враховано і чітко запрограмовано. У будь-якому випадку тут прослідковується пасивна, об'єктна позиція студента в системі його професійного становлення.

3) випередження реальних змін у системі професійної освіти, реагуючи на визначені тенденції та прогресивні моделі формування конкурентоздатного спеціаліста, головною передумовою яких є власна активність студента, його позиція як суб'єкта професійного розвитку (саморозвитку).

Немає необхідності доводити, що успішний, мобільний, активний, конкурентоспроможний фахівець – це, насамперед, успішний, мобільний, активний, конкурентоспроможний студент, оскільки саме у процесі професійного становлення закладається особистісна позиція суб'єкта діяльності, а значить і здатність до саморозвитку та самореалізації в перспективі безвідносно до конкретної сфери.

Як стверджує академік В. Бондар, зона європейської вищої освіти будується на низці принципів, зокрема на розумінні освіти як засобу розвитку особистості й навчання впродовж усього життя. Отож, середня школа повинна закласти основи, а вища – сформувати уміння самостійно пізнавати світ, оволодівати механізмами розв'язування проблем за законами автодидактики, опановувати комплексними вміннями і навичками, передбаченими освітньо-кваліфікаційними характеристиками фахівців.

Окрім того, вказані установки дають змогу студентам дещо по-іншому ставитись до освітнього процесу у закладі педагогічної освіти, реалізуючи принципи елективності, диференціації, індивідуалізації навчального процесу, забезпечуючи “перевід” отриманих знань у компетентності, які дозволяють ефективно діяти у професійно означених ситуаціях. У дисертаційній роботі “Система формування професійної рефлексії майбутніх учителів початкових класів” М. Марусинець визначає рефлексійні процеси щодо педагогічної діяльності як якісну характеристику суб'єкта діяльності, що перетворює світ, носія свідомості і самосвідомості, що усвідомлює специфіку свого професійного “Я” [6].

Педагогічна рефлексія, виникаючи як явище, зумовлене потребами вчителя, трансформується в стійку особистісну освіту, яка відображає особливості професійного становлення вчителя і свідчить про його ступінь свідомого і творчого ставлення до педагогічної діяльності [3, с. 28].

Окрім зазначеного вище мотиваційного аспекту саморозвитку соціальної рефлексії майбутнього педагога, студенту важливо надати весь комплекс методичних матеріалів, які сприятимуть підвищенню цілеспрямованості та ефективності процесу.

Насамперед, студент, працюючи над саморозвитком соціальної рефлексії як професійно та життєво важливої якості, повинен сформувати уявлення про сутність процесу, розумінням

механізмів та інших іманентних його характеристик, визначаючи можливості ефективного методичного забезпечення процесу – аж до діагностики його ефективності. Іншими словами, у рамках самостійної роботи студент повинен отримати блоки матеріалів, які сприяють розумінню сутності концептуально-теоретичних, змістово-методичних та практико-технологічних основ розвитку соціально-рефлексійної компетентності майбутнього педагога, поетапно переводячи розуміння процесу на площину його методичного забезпечення, а далі – практичної реалізації.

Отож, студенту, спільно викладачем, необхідно сформувати змістово-технологічний супровід саморозвитку соціальної рефлексії у процесі його професійного становлення, використовуючи як можливості навчальних дисциплін гуманітарного циклу, а також потенціал самостійної роботи. Важливо, щоб освітня та самоосвітня діяльність студента були взаємозалежними та взаємообумовленими, формуючи єдиний змістово-методичний комплекс.

Важливим є розуміння викладачів того, що проблеми розвитку соціальної рефлексії студентів стосуються практично всіх навчальних дисциплін, оскільки соціальна рефлексія є метапредметною компетентністю і потребує об'єднання позицій, спрямовуючи їх у відповідний вектор розвитку. Особливо це актуально для викладачів гуманітарних дисциплін, які мають найвищий потенціал орієнтованості на розвиток соціально-рефлексійної компетентності майбутнього вчителя.

Отож, зазначені вище потенційні можливості можна згрупувати за принципом домінантної об'єктивації в системі професійної підготовки майбутнього педагога:

1) спрямованість навчально-виховного процесу у закладі педагогічної освіти на розвиток соціально-рефлексійної компетентності студента, виділяючи блок гуманітарних дисциплін. Об'єднання викладачів навколо формування спільних позицій, міждисциплінарних зв'язків, визначення ефективних форм співпраці;

2) формування пакету методичних матеріалів для самостійної роботи студента з саморозвитку соціально-рефлексійної компетентності;

3) запровадження спеціальних навчальних дисциплін/спекурсів з розвитку соціальної рефлексії студентів, змістових модулів у рамках інших навчальних дисциплін (педагогіки, психології, соціології, педагогічної майстерності тощо).

Закономірно, що всі форми навчальних занять мають бути спрямовані на розвиток самостійної, індивідуальної навчальної діяльності студента, яка є основою розвитку професійної компетентності, соціальної компетентності, соціальної рефлексії у тому числі. Закономірно, що самостійна робота студентів у зазначеному аспекті базується на особливостях та рівні сформованості його навчальної діяльності, особистісних якостях та характеристиках, індивідуальних потребах, потенційних можливостях розвитку кожного студента.

Також важливо сформувати комплекс інформаційно-методичних матеріалів, які можуть бути використані як студентами, так і викладачами за умови їх адаптації до конкретних освітніх цілей, програм освітньої діяльності, надаючи їм особистісні смисли та особистісно орієнтовані підходи до практичної реалізації. Ці матеріали повинні включати теоретичний, методичний, практичний аспекти розвитку та саморозвитку соціальної, соціально-рефлексійної компетентності студентів, які не лише допоможуть сформувати достатнє уявлення про процес, але і алгоритмізувати його та реалізувати на практиці через механізми самоуправління, переводячи від нижчого рівня сформованості до вищого.

Алгоритмічність процесу полягає у поетапному переході від розуміння суті, теоретичних основ соціальної, соціально-рефлексійної компетентності у структурі професійної підготовки майбутнього вчителя до теоретико-методичних особливостей її розвитку, а далі – конкретного інструментарію практичної реалізації в різних освітніх умовах та у процесі вивчення різних навчальних дисциплін. Значущим є підхід, відповідно до якого аналізується проблема розвитку соціальної рефлексії студента комплексно, вказуючи на потенційні можливості щодо розвитку аналітико-рефлексійної діяльності студента, формування його ціннісно-мотиваційної сфери,

розвитку особистісних якостей, творчих задатків, здатності до інтерактивної взаємодії, формування конструктивних взаємовідносин та ін.

Умовою реалізації поставлених соціально та професійно значущих задач є злагоджена взаємодія викладача та студента. Методичні алгоритми та дидактичний арсенал засобів та інструментарію забезпечення компетентнісної, особистісно орієнтованої спрямованості навчального процесу, формування позиції студента як суб'єкта професійного становлення, розвитку власної соціальної компетентності повинні стати предметом співпраці викладача та студента.

Пріоритетним напрямом у розвитку/саморозвитку соціально-рефлексійної компетентності студента є пошуки шляхів нівелювання предметоцентричного підходу в системі професійної підготовки педагога, відповідно, інформаційно-репродуктивного методу вивчення навчального матеріалу, а також посилення особистісної орієнтованості процесу, його спрямованості на формування професійних компетентностей, серед яких чільне місце займають соціально-рефлексійні.

Оскільки на цьому етапі розвитку професійно-педагогічної освіти у формуванні професійно важливих особистісних якостей студента домінанта за самостійною роботою, у методичному комплексі слід передбачити ілюстративний матеріал до методичних положень, які варто супроводжувати конкретними прикладами їх реалізації у освітньому процесі, що придасть роботі практичної спрямованості. Приклади слід подавати не стільки для того, щоб викладач чи студент мав змогу вибрати один із запропонованих, скільки для формування загального уявлення про особливості практичної імплементації головних методичних засад, тобто підвищення власної компетентності з зазначеної проблеми. Це сприятиме посиленню творчого підходу до конкретних навчальних зразків, видозмінюючи їх та творячи на їх основі свої.

Робота над практичними матеріалами, прикладами повинна задавати формат домінування самоаналізу та самовизначення у рамках запропонованої соціальної проблематики, використовуючи логіку поетапного переходу від колективного аналізу навчального матеріалу, результатів групової навчальної роботи – до самоаналізу на основі сформованих аналітико-рефлексійних компетентностей, у результаті чого розробляються власні моделі (прикладні, сценарії) організації елементів майбутньої професійної діяльності. Такий підхід нівелює механізми наслідування, копіювання, які є домінуючими в системі інформаційно-репродуктивної системи педагогічної освіти.

Закономірно, що серед усього спектру інноваційних та традиційних форм та методів навчальної роботи, спрямованих на розвиток соціальної рефлексії студента, пріоритетними є інтерактивні, що обумовлено їх структурно-функціональними особливостями організації пізнавальної й комунікативної діяльності. Окрім того, інтерактивні освітні технології обумовлюють особистісну детермінованість навчальної діяльності студента, активізують розвиток критичного мислення, навчально-дослідної діяльності, рольового та імітаційного моделювання, творчого пошуку тощо, що також потребує адекватного соціокультурного, соціодидактичного середовища.

У рамках опрацювання конкретних тем за соціально спрямованою проблематикою студенту суттєво запропонувати діагностичний інструментарій, що дає змогу відслідковувати реальну ефективність формування його здатності до соціальної рефлексії.

Отже, у процесі розвитку соціально-рефлексійної компетентності майбутнього вчителя важливо працювати над створенням комплексу умов, які будуть сприятливими, насамперед, для реалізації само розвивальних функцій. Ідеться про додаткові резерви самоосвітньої діяльності, яка має цінність не лише з точки зору формування додаткових компетентностей, а й здатності до саморозвитку, самоосвітньої діяльності впродовж життя. Необхідно, щоб студент, орієнтуючись на школу завтрашнього дня, сформулював стратегічну мету підготувати себе до неї, використовуючи реалії та можливості сьогоденної вищої школи, системи професійно-педагогічної освіти. Методичні матеріали, які супроводжують формування та

саморозвитку соціально-рефлексійної компетентності майбутніх педагогів імплементуються у контекст програм навчальних дисциплін, самоосвітню діяльність студентів.

Список використаних джерел

1. Бондар В. І. Управління підготовкою успішного вчителя: теорія і практика: монографія / В. І. Бондар, І. М. Шапошнікова ; за ред. В. І. Бондаря. – Київ : Вид-во НПУ імені М. Драгоманова, 2015. – 332 с.
2. Бугерко Я. М. Психологічна динаміка розгортання рефлексивних процесів у модуль-но-розвивальному освітньому циклі: дис. ... кандидата психолог. наук : 19.00.07 / Бугерко Ярослава Миколаївна. – Одеса, 2009. – 255 с.
3. Єрмакова С. С. Формування професійно-педагогічних цінностей у майбутніх учителів початкових класів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Єрмакова Світлана Станіславівна; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Ушинського. – Одеса, 2003. – 266 с.
4. Кравець Л. М. Виховання потреби у самоаналізі професійної діяльності в майбутніх педагогів / Л. М. Кравець // Вісн. Прикарпат. ун-ту : зб. наук. пр. – Івано-Франківськ, 2006. – Вип. 12. – С. 15–22.
5. Малихін О.В. Формування рефлексивної компетентності студентів в освітньому процесі вищої школи. Монографія. Компетентнісно зорієнтована освіта : якісні виміри О. В. Малихін, О. І. Герасимова – редкол. : Огнев'юк В. О. та ін. – Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. – 15,3 др.арк. – С. 128–150
6. Марусинець М.М. Система формування професійної рефлексії майбутніх учителів початкових класів : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / М. М. Марусинець. – К., 2012. – 456 с.
7. Концепція “Нова українська школа” (оновлено 3.04.2017). URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/>.
8. Ушева Т.Ф., Педагогические условия формирования рефлексивных умений студентов в учебном процессе вуза : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / Ушева Татьяна Федоровна Ушева. – Новокузнецк, 2010
9. Чекушкина Елена Николаевна. Социальная рефлексия в контексте философского дискурса: диссертация ... доктора Философских наук: 09.00.11 / Чекушкина Елена Николаевна; [Место защиты: Мордовский государственный университет им. Н.П. Огарёва]. – Саранск, 2016. – 353 с.

This article is devoted to the problems of methodical provision of the effectiveness of the formation of the socio-reflexive competence of a future teacher. We consider it important to create a set of favorable conditions for the implementation of self-development functions in the process of professional training of a future teacher. In particular, it is a question of the potential of independent work of a student, concerning the development of social reflection, since in the system of information and reproductive education their formation is practically not provided. Besides, the independent work is the basis of self-education activities throughout the life of a teacher.

The article presents approaches that ensure the development of the student's position as the subject of his/her professional training, from the set of goals of the educational activity to the diagnostics of the level of their implementation. It is indicated that the cooperation of the teacher and the student in the formation of methodical support for the development of social reflection is of a particular importance.

It has been revealed that in the process of development of the socio-reflexive competence of the future teacher it is important to work on creating a set of conditions that will be favorable, first of all, for the implementation of self-developing functions. It is about additional reserves of self-education, which is of value not only in terms of the creation of additional competencies, but also the ability to self-development, self-education throughout life. Focusing on the school of tomorrow, it is necessary for a student to be able to form the strategic goal of preparing himself or herself for it, using the realities and opportunities of today's higher education, the system of vocational and pedagogical education.

Methodological materials that accompany the formation and self-development of socio-reflexive competence of future teachers are implemented in the context of programs of educational disciplines and self-education activities of students.

We believe that the priority direction in the development and self-development of the student's socio-reflexive competence is the search for ways of levelling the subject-centric approach in the system of teacher training, and of the informational and reproductive method of studying the educational material respectively. It is also important to strengthen the personal orientation of the process, its focus on the formation of professional competencies, with the social-reflexive competence to be in a prominent place.

Key words: *social reflection, social reflexive competence, competence education, self-analysis, methodical support.*

УДК 371:09

DOI:10.32626/2309-9763.2018–25.132-137

Лариса Орехова
Larysa Oriekhova

СИСТЕМА ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

THE SYSTEM OF INCREASING PROFESSIONAL TRAINING OF TEACHERS IN THE SECOND HALF OF THE XIXth – THE FIRST HALF OF THE XXth CENTURY

У статті розглядається система навчання, форми, методи та методичне забезпечення підвищення професійної підготовки вчителів у досвіді роботи таких видатних педагогів-просвітителів другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття, як К. Ушинський, М. Корф, Б. Грінченко, Х. Алчевська.

Ключові слова: *освітня діяльність, земські та міські організації, курси-з'їзди, недільні школи.*

У другій половині ХІХ століття, коли відбувався інтенсивний економічний, промисловий підйом розвитку країни, що вимагав кваліфікованих освічених робітників, виникла необхідність створити школи при фабриках і заводах, а також професійні навчальні заклади. Тому підвищенням рівня освіти поряд із церковнопарафіяльними школами, міськими училищами, стали активно займатися земські та міські організації, інтелігенція, наукові та громадські товариства, об'єднання заможних промисловців.

На той час важливою частиною земської освітньої діяльності була робота з підвищення професійного рівня учителів. Багато педагогів-просвітителів (Х. Алчевська, Б. Грінченко, К. Ушинський, М. Корф, Софія Русова) відзначали, що саме від учителя, його рівня освіченості, професійної підготовки, залежить якість навчання дітей, а значить – і майбутнє країни. Тому *метою нашої статті* є аналіз змісту педагогічної думки другої половини ХІХ – початку ХХ століття щодо підвищення професійного рівня учителів.

У 1864 році була прийнята шкільна реформа. Після цього земства почали створювати народні школи, і разом із тим виникла потреба у великій кількості кваліфікованих учителів, які б забезпечували високий рівень навчання. Але в них виникла проблема щодо підготовки вчителів для народних училищ, оскільки не мали права готувати їх. На той час розвиток державної системи педагогічної підготовки фахівців не задовільняв потреб школи. У сільських училищах доводилося брати на посаду викладача людей, які були малограмотними, тому і рівень викладання був невисоким. Таким чином, щоб покращити викладання в народних